

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА
КАФЕДРА УКРАЇНОЗНАВСТВА

Є. О. Редько

Соціолінгвістика. Мова міста

Методичні рекомендації
до навчальної дисципліни

Харків
2021

УДК 81'272(06)

Р33

*Рекомендовано до друку Вченою радою філософського факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол
№ 7 від 30 червня 2021 року)*

Рецензенти:

Каруник К. Д. – кандидатка філологічних наук, старша викладачка кафедри педагогіки, філософії та мовної підготовки Харківської медичної академії післядипломної освіти.

Синчак О. П. – кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри філології Українського католицького університету.

Редько Є. О.

Р33 Соціолінгвістика. Мова міста: методичні рекомендації до навчальної дисципліни. Харків, 2021. 54 с.

Пропоноване методичне видання містить матеріали до курсу «Соціолінгвістика. Мова міста» (структуру навчальної дисципліни, запитання, завдання та рекомендовану літературу до занять) і призначене для студентів освітньо-професійної програми «Урбаністичні студії» філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

© Є. Редько, 2021

ВСТУП

Соціальна природа мови, її суспільні функції, взаємозв'язок мови й суспільства належать до актуальних проблем сучасної гуманітаристики. Теоретичні та практичні питання, пов'язані з впливом соціальних чинників на розвиток та функціонування мовної системи, важливі не лише для соціолінгвістів; у глобалізованому світі вони набувають дедалі більшої ваги для фахівців із нелінгвістичних дисциплін, зокрема й для урбаністів (бо ж сучасні міста як поліетнічні, а отже, полілінгвальні утворення становлять досить цікаві об'єкти саме для міждисциплінарних досліджень).

З огляду на це, **метою** навчальної дисципліни «Соціолінгвістика. Мова міста» вбачаємо в ознайомленні студентів з особливостями взаємодії мови та суспільства, соціальними аспектами використання лінгвальних одиниць, теоретичними та практичними аспектами вивчення міського простору як мовного феномену.

До основних **завдань** пропонованої навчальної дисципліни належать:

- 1) навчити вільно орієнтуватися в соціолінгвістичних проблемах, дискутувати щодо функціонування й розвитку мов у сучасній Україні;
- 2) сформувати чітке розуміння структурних особливостей міської мови, її залежності від суспільних умов розвитку мегаполіса й мікрогруп у ньому;
- 3) проаналізувати мовну ситуацію в українських містах на різних етапах їхнього розвитку, визначити мотиви, що зумовлюють міські мовні стереотипи;
- 4) дослідити неофіційну та офіційну топоніміку міст, її сприйняття й використання в різних соціальних та етнічних групах, вивчити процеси зміни назв і їхній вплив на еволюцію топонімічного середовища;
- 5) активізувати навички публічного виступу, усного й писемного мовлення, розвивати творчі здібності та пізнавально-пошукові інтереси студентів.

Зазначені завдання мають сформувати у здобувачів освіти **загальні компетентності**, потрібні для майбутнього фаху, зокрема здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу (ЗК 1); уміння працювати в

міжнародному контексті (ЗК 2); здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел (ЗК 3); уміння працювати в команді (ЗК 7); здатність до критики і самокритики (ЗК 8); *спеціальні компетентності*, потрібні для майбутньої професії, зокрема здатність презентувати результати професійної діяльності в усній та письмовій формі, надавати відповідну аргументацію (СК 1); здатність критично аналізувати культурні явища та процеси з використанням загальнонаукових та спеціальних наукових методів (СК 3); здатність розуміти та інтерпретувати джерела культури (писемні, речові, візуальні) з урахуванням різних контекстів (історичного, соціального, антропологічного, політичного, релігійного, екологічного тощо) (СК 4); здатність використовувати різноманітні джерела інформації та методологічний апарат культурології для виявлення, аналізу культурних потреб суспільства (СК 5); здатність дотримуватися стандартів професійної етики та міжкультурної комунікації (СК 12); уміти застосовувати знання, уміння і практичні навички для участі у плануванні та реалізації реформ місцевого самоврядування, запровадженні нових практик в адмініструванні (ФК 7); компетентності з письмового й усного представлення наукового матеріалу та аргументування, презентування та захисту наукових робіт (ФК 8).

Вивчивши навчальну дисципліну «Соціолінгвістика. Мова міста», здобувачі освіти мають досягти таких *результатів навчання*: орієнтуватися в колі практичних соціо- та урбанолінгвістичних проблем; правильно сприймати й аналізувати соціолінгвістичні явища, пов'язані з міською мовою; визначати поняття та проблеми, пов'язані з соціо- та урбанолінгвістикою; залучати лінгвістичні дані як допоміжний науковий матеріал до досліджень у межах свого фаху. Крім того, студенти освітньо-професійної програми «Урбаністичні студії» як майбутні фахівці-культурологи повинні мати навички критичного мислення, викладати у зрозумілий спосіб власні думки, здійснювати їх аргументацію (РН 1); збирати, упорядковувати та аналізувати інформацію щодо культурних явищ, подій та історико-культурних процесів (РН 5); виявляти, перевіряти та узагальнювати інформацію щодо

різноманітних контекстів культурної практики, визначати ступінь їх актуальності із застосуванням релевантних джерел, інформаційних, комунікативних засобів та візуальних технологій (РН 6); інтерпретувати культурні джерела (речові, друковані, візуальні, художні) з використанням спеціальної літератури та визначених методик, аргументовано викладати умовиводи щодо їх змісту (РН 8); вільно спілкуватися з професійних питань усно та письмово державною та іноземними мовами з урахуванням мети спілкування та соціокультурних особливостей його контексту (РН 15); визначати, формулювати та аргументувати власну громадянську та професійну позицію щодо актуальних суспільних питань (РН 16).

Пропоновані методичні рекомендації містять структуру курсу, запитання до лекційних занять і завдання до самостійної роботи, критерії оцінювання, запитання до підсумкового контролю, списки рекомендованої літератури та інтернет-ресурсів до кожної теми.

Автор висловлює щиру вдячність за добру підмогу й цінні підказки рецензентам – кандидаткам філологічних наук Катерині Карунік (Харків) та Олені Синчак (Львів).

СТРУКТУРА КУРСУ

Назви розділів і тем	усього	Зокрема				
		л	п	лаб	інд	с.р.
	2	3	4	5	6	7
Розділ 1. Соціолінгвістика як мовознавча дисципліна						
Загальна характеристика соціо- та урбанолінгвістичних учень	3	2	2			4
Західноєвропейська та американська лінгвістика	5	1				6
Соціолінгвістичні дослідження слов'янських мов	5	1				4
Разом за розділом 1	20	4	2			14
Розділ 2. Мова як соціальне явище						
Соціальна природа мови	3	1				2
Форми існування мови. Загальні особливості міської мови як соціолінгвістичного поняття	3	1				2
Взаємодії мов у поліетнічному та полікультурному соціумі	7	1	2			4
Мови в сучасному глобалізованому світі	7	1	2			4
Мовна політика як об'єкт соціолінгвістики	5	1				4
Мовна особистість як соціокультурний феномен	7	1	2			4
Разом за розділом 2	32	6	6			20
Розділ 3. Соціальні діалекти в системі національних мов						
Арго, жаргон, сленг як мовні явища	5	1				4
Соціолекти в сучасній українській мові	7	1	2			4
Стилістичні аспекти соціолектизмів	8	2	2			4
Соціолекти в системі міської комунікації	8	2	2			4
Разом за розділом 3	28	6	6			16
Розділ 4. Місто як об'єкт лінгвістичних досліджень						
Основні принципи та методи лінгвістичного дослідження міста	5	2	2			6
Мовний ландшафт у структурі соціолінгвістичних досліджень	16	4	4			10
Ономастичний простір українських міст	12	2	4			6
Разом за розділом 3	40	8	10			22
Усього годин	120	24	24			72

Розділ 1. Соціолінгвістика як мовознавча дисципліна

1. Загальна характеристика соціо- та урбанолінгвістичних учень

1. Соціальна лінгвістика як мовознавча дисципліна.
2. Предмет та об'єкт соціолінгвістики, її основні напрями й галузі.
3. Соціолінгвістика та інші мовознавчі й немовознавчі дисципліни.
4. Урбанолінгвістика як напрям досліджень мови/мов міста.
5. Предмет та об'єкт урбанолінгвістики, її основні завдання.
6. Зв'язок урбанолінгвістики з іншими дисциплінами.

Рекомендована література

1. Аврорин В. А. Проблемы изучения функциональной стороны языка (к вопросу о предмете социолингвистики). Ленинград: Наука, 1975. 276 с.
2. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социолингвистика: учебник для вузов. Москва: Изд-во РГГУ, 2001. 437 с.
3. Белл Р. Социолингвистика. Цели, методы и проблемы. Москва: Международные отношения, 1980. 320 с.
4. Бондалетов В. Д. Социальная лингвистика: учебное пособие для студентов пед. ин-тов. Москва: Просвещение, 1981. 160 с.
5. Брайт У. Введение: параметры социолингвистики. *Новое в лингвистике*. Вып. VII. Москва, 1975. С. 34–41.
6. Вахтин Н. Б., Головкин Е. В. Социолингвистика и социология языка: учебное пособие. Санкт-Петербург: Гуманитарная академия, 2004. 336 с.
7. Виноградов В. А. Социолингвистическая типология / В. А. Виноградов, А. И. Коваль, В. Я. Порховский. Москва: ЛИБРОКОМ, 2009. 136 с.
8. Лабов В. Исследование языка в его социальном контексте. *Новое в лингвистике*. Москва, 1975. Вып. 7. Социолингвистика. С. 96–181.
9. Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 244 с.
10. Мечковская Н. Б. Социальная лингвистика: пособие для студентов гуманитарных вузов и учащихся лицеев. Москва: Аспект Пресс, 2000. 208 с.

11. Михайлюкова Н. В. Социолінгвістика. Языковой облик современного города. Москва: Юрайт, 2019. 290 с.
12. Олексюк О. М., Василькова Н. І. Соціолінгвістика та основи мовної політики: навчальний посібник. Миколаїв: Ілліон, 2014. 264 с.
13. Олікова М. О., Семенюк А. А., Тарнавська О. М. Словник соціолінгвістичних та етнолінгвістичних термінів. Луцьк, 2010. 364 с.
14. Словарь социолінгвістических терминов. Москва, 2006. 312 с.
15. Тищенко К. Теоретичні проблеми соціолінгвістики. *Актуальні проблеми соціолінгвістики*. Київ, 1992. С. 3–12.
16. Швейцер А. Д., Никольский Л. Б. Введение в социолінгвістику. Москва: Высшая школа, 1978. 216 с.
17. Шумарова Н. П. Соціолінгвістика: навчальний посібник. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. 157 с.
18. Bokszański Z., Piotrowski A., Ziółkowski M. Socjologia języka. Warszawa, 1977. 182 s.
19. Dittmar N. Grundlagen der Soziolinguistik. Tübingen, 1997. 370 s.
20. Fishman J. A. Sociolinguistics: a brief introduction. Rowley, 1970. 126 p.
21. Grabias S. Język w zachowaniach społecznych. Podstawy socjolingwistyki i logopedii. Lublin, 2019. 366 s.
22. Lubaś W. O polskim zarysie socjolingwistyki. Plan metodologiczny. *Socjolingwistyka*. 1994. № XIV. S. 7–18.
23. Meyerhoff M. Introducing Sociolinguistics. London & New York: Taylor & Francis, 2011. 352 p.
24. Miroy L., Gordon M. Sociolinguistics: Method and Interpretation. New York: John Wiley & Sons, 2008. 280 p.
25. Skudrzykowa A., Urban K. Mały słownik terminów z zakresu socjolingwistyki i pragmatyki językowej. Kraków; Warszawa, 2000. 168 s.
26. The Cambridge Handbook of Sociolinguistics. Ed. by Mesthrie Rajend. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. 336 p.

27. The Handbook of Historical Sociolinguistics. Ed. by Hernández-Campoy Juan Manuel, Conde-Silvestre Juan Camilo. London, 2012. 674 p.

28. The Handbook of Sociolinguistics. Ed. by Florian Coulmas. Oxford & Cambridge, MA: Blackwell, 1996. 532 p.

29. Trudgill P. Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society. London: Penguin, 2000. 242 p.

30. Wardhaugh R., Fuller J. M. An Introduction to Sociolinguistics. New York: John Wiley & Sons, 2008. 280 p.

Запитання та завдання до теми

✓ Коли, де й за яких умов виникає соціолінгвістика як мовознавча дисципліна? Які чинники вплинули на зазначений процес?

✓ Чому соціолінгвістику від часу її виникнення називали по-різному?

✓ Що становить предмет та об'єкт соціолінгвістики?

✓ Які головні напрями сучасної соціолінгвістики? Які критерії покладені в основу їхнього розрізнення?

✓ Чи можна соціолінгвістику визнати за інтердисциплінарну дисципліну? Які ознаки свідчать на користь інтердисциплінарності соціолінгвістики?

✓ З якими мовознавчими та немовознавчими дисциплінами найтісніше пов'язана соціолінгвістика? Які ознаки вказують на такі зв'язки?

✓ Які критерії уможливають виділення урбанолінгвістики як лінгвістичної дисципліни? Що становить її предмет, об'єкт і завдання?

✓ Які основні напрями сучасної урбанолінгвістики? З якими суспільними аспектами та проблемами вони пов'язані?

✓ Використавши загальнолінгвістичні та соціолінгвістичні словники, порівняйте погляди їхніх авторів на основні соціолінгвістичні поняття. У чому полягають відмінності в потрактуванні тих чи тих соціолінгвістичних явищ?

2. Західноєвропейська та американська соціолінгвістика

1. Становлення й розвиток західноєвропейської соціолінгвістики.

2. Основні школи та напрями західноєвропейської соціолінгвістики.
3. Сучасна західноєвропейська соціолінгвістика.
4. Соціолінгвістика у США: загальна характеристика, визначні особливості, провідні напрями.

Рекомендована література

1. Ермакова Н. Н. Основные направления современной французской социальной лингвистики: теория и практика: дис. ... канд. филол. наук. Москва, 2003. 306 с.
2. Крючкова Т. Б., Нарумов Б. П. Зарубежная социолингвистика. Германия. Испания. Москва: Наука, 1991. 157 с.
3. Слюсарева Н. А. Проблемы социальной природы языка в трудах французских лингвистов. *Теоретические проблемы социальной лингвистики*. Москва, 1981. С. 56–72.
4. Хорошева Н. В. Статус французского просторечия как социолингвистическая проблема. *Проблемы социо- психолингвистики. Вып. 4: Динамика языковых ситуаций*. Пермь, 2004. С. 40–46.
5. Хорошева Н. В. Язык города как объект исследований в русской и французской лингвистике. *Вестник Пермского университета. Серия: Иностранные языки и литературы*. 2008. № 5. С. 120–125.
6. Швейцер А. Д. Вопросы социологии языка в современной американской лингвистике. Ленинград: Наука, 1971. 102 с.
7. Швейцер А. Д. Современная социолингвистика. Теория, проблемы, методы. Москва: Наука, 1977. 176 с.
8. Швейцер А. Д. Социальная дифференциация английского языка в США. Москва: Наука, 1983. 215 с.
9. Юсселер М. Социолингвистика: язык как социальное явление. Киев: «Вища школа», 1987. 197 с.
10. Ferguson Ch. A. Language structure and language use. Stanford, 1971. 328 p.

11. Fishman J. A. (ed.). *Advances in the sociology of language*. Mouton, 1971. 418 p.
12. Gumperz J. J. *Language in social groups*. Stanford, 1971. 350 p.
13. Labov W. *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia, 1972. 344 p.
14. Wolfram W.A., Fasold R.W. *The study of social dialects in American English*. Englewood Cliffs (N.J.): Prentice-Hall, 1974. XV, 239 p.

Запитання та завдання до теми

✓ Чому соціолінгвістика як наукова дисципліна виникає в Західній Європі? Які соціальні процеси впливали на формування західноєвропейської соціолінгвістики?

✓ Які основні напрями західноєвропейської соціолінгвістики на різних етапах її розвитку? Стисло схарактеризуйте названі напрями за персоналіями та внеском у розвиток згаданої дисципліни.

✓ Стисло схарактеризуйте національні соціолінгвістичні школи в Західній Європі. Що становить основний предмет та об'єкт кожної із зазначених шкіл? У чому полягають їхні основні відмінності?

✓ Які основні особливості сучасної західноєвропейської соціолінгвістики? Чим вони відрізняються від особливостей попередніх етапів її розвитку? Стисло схарактеризуйте чільних представників сучасної західноєвропейської соціолінгвістики.

✓ Які соціальні чинники зумовили формування та розвиток американської лінгвістики?

✓ У чому полягають основні відмінності між американською та західноєвропейською соціолінгвістикою? Порівняйте кількох чільних представників обох соціолінгвістичних традицій.

✓ Які напрями та школи належать до основних в американській соціолінгвістиці? У чому полягають їхні прикметні особливості?

✓ Стисло схарактеризуйте чільних американських соціолінгвістів, визначивши їхній внесок у розвиток мовознавчої науки.

3. Соціолінгвістичні дослідження слов'янських мов

1. Загальна характеристика славістичної соціолінгвістики.
2. Історія та сучасний стан славістичної соціолінгвістики.
3. Становлення української соціолінгвістики.
4. Особливості соціолінгвістичних учень в УРСР.
5. Соціолінгвістика незалежної України.

Рекомендована література

1. Ажнюк Б. М. Сучасні тенденції в розвитку слов'янської соціолінгвістичної термінології (статус мов). *Мовознавство*. 2013. № 2–3. С. 163–183.
2. Алпатов В. М. 150 языков и политика: 1917–1997. Социолингвистические проблемы СССР и постсоветского пространства. Москва: Институт востоковедения РАН, 1997. 192 с.
3. Бідер Г. Про раннє формування основ української соціолінгвістичної термінології (1820-ті рр. – 1920-ті рр.). *Ukrainistica*. Кривий Ріг, 2009. С. 17–31.
4. Бодуэн де Куртене И. А. Избранные труды по общему языкознанию: в 2 т. Москва, 1963.
5. Брицин В. М. Мовна ситуація в УРСР і актуальні питання розвитку соціолінгвістичних досліджень. *Функціонування і розвиток сучасних слов'янських мов*. Київ, 1991. С. 4–24.
6. Крысин Л. П. Социолингвистические аспекты изучения современного русского языка. Москва: Наука, 1989. 186 с.
7. Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики. Київ: Вид. дім «Академія», 2010. 244 с.
8. Масенко Л. Українська соціолінгвістика: історія, стан, перспективи. *Українська мова*. 2007. № 1. С. 3–18.
9. Мацюк Г. П. До витоків соціолінгвістики. Соціологічний напрям у мовознавстві. Львів, 2008. 452 с.

10. Мацюк Г. Етапи розвитку української соціолінгвістичної традиції. *Соціолінгвістичні студії*. Київ, 2010. С. 17–22.
11. Мечковская Н. Б. Белорусский язык: Социолингвистические очерки. München: Verlag Otto Sagner, 2003. 163 с.
12. Поливанов Е. Д. За марксистское языкознание. Москва, 1931. 184 с.
13. Потебня О. Мова. Національність. Денаціоналізація: Статті і фрагменти. Упор. і вступна стаття Ю. Шевельова. Нью-Йорк, 1992. 155 с.
14. Русский язык и советское общество: колл. монография; под. ред. М. В. Панова. Москва: Наука, 1968. 185 с.
15. Селищев А. М. Язык революционной эпохи: из наблюдений над русским языком последних лет (1917–1926). Москва: Работник просвещения, 1928. 248 с.
16. Соколова С. О. Актуальні проблеми сучасної української соціолінгвістики. *Українська мова*. 2019. № 1. С. 36–44.
17. Ставицька Л. О. Соціолінгвістичні дослідження в Інституті української мови. *Соціолінгвістичні студії*. Київ, 2010. С. 10–17.
18. Ткаченко О. Б. Українська мова: сьогодення й історична перспектива. Київ, 2014. 511 с.
19. Шумарова Н. П. Социолингвистика Украины: постсоветский период. *Вопросы языкознания*. 2012. № 6. С. 123–138.

Запитання та завдання до теми

- ✓ Коли виникає слав'янська соціолінгвістика як наукова дисципліна? Які суспільні чинники вплинули на її формування та розвиток?
- ✓ Порівняйте соціолінгвістичні школи різних слов'янських народів. Що спільне та відмінне можна виділити в кожній із цих шкіл?
- ✓ Стисло схарактеризуйте внесок представників Празького лінгвістичного гуртка в розвиток соціолінгвістики. Які основні наукові здобутки згаданих соціолінгвістів?

✓ Стисло схарактеризуйте радянську соціолінгвістику, вказавши основні етапи її розвитку та їхні прикметні особливості.

✓ Коли, на вашу думку, виникає українська соціолінгвістика? Які суспільні чинники вплинули на цей процес?

✓ Які мовознавчі проблеми можна визнати за основні в сучасній українській соціолінгвістиці?

Розділ 2. Мова як соціальне явище

1. Соціальна природа мови

1. Мова як соціальне явище.
2. Соціальна і територіальна диференціація мови.
3. Типи варіювання мовленнєвих засобів залежно від ситуації.
4. Соціолект та ідіолект.

Рекомендована література

1. Ажеж К. Человек говорящий: Вклад лингвистики в гуманитарные науки. Москва: Эдиториал УРСС, 2003. 304 с.

2. Ерофеева Т. И. Социолект: стратификационное исследование. Пермь: ПГУ, 2009. 240 с.

3. Киклевич А. К. Двенадцать функций языка. *Мир русского слова*. 2009. № 3. С. 5–13.

4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий центр «Академія», 2001. 368 с.

5. Масенко Л. Т. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 164 с.

6. Мельничук О. С. Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства. *Мовознавство*. 1997. № 2–3. С. 3–19.

7. Ніколенко А. Г. Соціальні аспекти мовлення. Вінниця: «Нова книга», 2005. 256 с.

8. Современный русский язык: Социальная и функциональная дифференциация. Москва: Языки славянской культуры, 2003. 568 с.
9. Ставицька Л. О. Про термін ідіолект. *Українська мова*. 2009. № 4. С. 3–17.
10. Фудерер Т. О. Мовна стратифікація сучасного українського суспільства. Київ: Генеза, 2013. 297 с.
11. Шор Р. Язык и общество. Москва : Работник просвещения, 1926. 144 с.
12. Grabias S. Funkcyjna klasyfikacja socjalnych wariantów języka. *Język Polski*. Warszawa, 1974. LIV. S. 22–31.
13. Gumperz J. J. Language in social groups. Stanford: Stanford University Press, 1971. XIV, 350 p.
14. Hubáček J. K základním pojům tzv. sociální dialektologie. *Čeština – univerzália a specifika*. Brno, 1999. S. 101–105.
15. Montgomery M. An introduction to language and society. London: Routledge, 1995. XXIX, 272 p.
16. Trudgill P. On Dialect: social and geographical perspectives. New York: New York University Press, 1983. 240 p.
17. Wierzbicka A. Środowiskowe i zawodowe odmiany języka. *Warianty języka*. Lublin, 2003. S. 126–132.
18. Wilkoń A. Typologia socjolektow. Socjolingwistyka. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdansk – Lodz, 1988. S. 83–94.

Запитання та завдання до теми

- ✓ Чому мову вважають явищем соціальним? Які ознаки свідчать про таку її природу? Які функції виконує мова в суспільстві?
- ✓ Які варіанти (субкоди) традиційно виділяють у межах соціальної стратифікації мови? Які критерії лежать в основі такої диференціації?
- ✓ Прокоментуйте поняття «діалект», «соціолект», «ідіолект», визначивши їхні прикметні риси.

- ✓ Стисло схарактеризуйте основні відмінності між мовою та діалектом.
- ✓ Які ситуації найчастіше впливають на варіювання мовленнєвих засобів?

Наведіть кілька прикладів до кожної з пропонованих ситуацій.

2. Форми існування мови. Загальні особливості міської мови як соціолінгвістичного поняття

1. Форми існування мови.
2. Літературна мова та субстандартні системи.
3. Лінгва франка.
4. Піджини, креольські та змішані мови, суржик, трасянка.
5. Українська мова і сфери її застосування.

Рекомендована література

1. Беликов В. И. Пиджини и креольские языки Океании. Социолінгвістический очерк. Москва: Восточная литература, 1998. 196 с.
2. Брага І. Українсько-російський суржик в соціокомунікативній ситуації ринку. *Мова і суспільство*. 2011. Вип. 2. С. 119–126.
3. Брацкі А. (Не)перспективність кодифікації мовлення (на прикладі суржикю). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологія». 2012. Вип. 26. С. 37–40.
4. Генчэль Г, Тэш С. Трасянка: у якой ступені яна «русская», «беларуская» або «агульная»? (На матэрыяле маўленчай практыкі адной сям'і). *Веснік БДУ*. Серыя 4. 2007. № 1. С. 85–91.
5. Дьячков М. В. Креольские языки. Москва: Наука, 1987. 108 с.
6. Жирмунский В. М. Национальный язык и социальные диалекты. Ленинград: Художественная литература, 1936. 300 с.
7. Масенко Л. Суржик: історія формування, сучасний стан, перспективи функціонування. *Belarusian Trasjanka and Ukrainian Suržyk: Structural and social aspects of their description and categorization*. Ed. by Hentschel G. and Zaprudski S. Oldenburg, 2008. С. 1–36.

8. Масенко Л. Суржик: між мовою і язиком. Київ: Видавництво «Києво-Могилянська академія», 2011. 135 с.
9. Мозер М. «Суржик» чи «суржики»? *Українська мова*. 2016. № 1. С. 27–54.
10. Мячкоўская Н. Трасянка ў кантынууме беларуска-рускіх ідыялектаў: хто і калі размаўляе на трасянцы? *Веснік БДУ*. Серыя 4. 2007. № 1. С. 91–97.
11. Скворцов Л. И. Литературный язык, просторечие и жаргоны в их взаимодействии. *Литературная норма и просторечье*. Москва: Наука, 1977. С. 29–57.
12. Скворцов Л. И. Профессиональные языки, жаргоны и культура речи. *Русская речь*. Москва, 1972. № 1. С. 48–59.
13. Соколова С. О., Данилевська О. М., Руда О. Г. Територіальні та соціокультурні аспекти функціонування сучасних слов'янських мов як державних. *Слов'янські обрії. Вип. 9. Доповіді українських учасників XVI Міжнародного з'їзду славістів (м. Белград, Сербія, 20–27 серпня 2018 р.)*. Київ, 2018. С. 145–169.
14. Ставицька Л., Труб В. Суржик: міф, мова, комунікація. *Українсько-російська двомовність. Лінгвосоціокультурні аспекти*. Київ, 2007. С. 31–120.
15. Тараненко О. Українсько-російський суржик: статус, тенденції, оцінки, прогнози. *Мовознавство*. 2008. № 1. С. 14–30.
16. Труб В. Явище «суржику» як форма просторіччя в ситуації двомовності. *Мовознавство*. 2000. № 1. С. 46–57.
17. Туманян Э. Г. Язык как система социалингвистических систем. Москва: Наука, 1985. 248 с.
18. Хмелько В. Лінгво-етнічна структура України: регіональні особливості та тенденції змін за роки незалежності. Київ, 2004. 19 с.
19. Bracki A. Surżyk. Historia i terażniejszość. Gdańsk, 2009. 273 s.
20. Del Gaudio S. On the Nature of Surżyk: A Double Perspective. München, Berlin, Wien, 2010. 328 s.

21. Flier M. Surzhyk: The Rules of Engagement. *Cultures and Nationalisms of East and Central Europe. Essays in Honour of Roman Szporliuk*. 2000. P. 113–129.

22. Flier M. Surzhyk or Surzhyks? *Belarusian Trasjanka and Ukrainian Suržyk: Structural and social aspects of their description and categorization*. Ed. by Hentschel G. and Zaprudski S. Oldenburg, 2008. P. 39–56.

23. Levchuk P. Socjolingwistyczny status surżyka. *LingVaria*. 2016. № 21. S. 177–189.

Запитання та завдання до теми

✓ Як у лінгвістиці традиційно розуміють поняття «форма існування мови»? Які форми існування мови виділяють і чому?

✓ Визначте основні ознаки літературної мови, які різнять її від інших форм існування мови. Як вона з ними взаємодіє?

✓ У чому полягає сутність лінгва франка? Які її виразні ознаки? Наведіть кілька прикладів лінгва франка, пояснивши, які чинники надають такого статусу згаданій мові.

✓ Які мовні явища зараховують до піджинів, креольських та змішаних мов? У чому полягають відмінності між згаданими поняттями?

✓ Чи можна до піджинів чи змішаних мов зарахувати суржик та трасянку?

✓ Які ознаки можна визнати за основні для суржику? Як коректно визначати мовний статус суржику?

3. Взаємодії мов у поліетнічному та полікультурному соціумі

1. Внутрішні й зовнішні чинники розвитку мов.

2. Мовна інтерференція, білінгвізм, диглосія.

3. Одномовність-двомовність-багатомовність як соціолінгвістична проблема.

4. Мовний код. Міксування й перемикання мовного коду.

5. «Мовна шизофренія» (Ю. Шевчук) в Україні.

Рекомендована література

1. Бідер Г. Українська мова в Габсбурзькій монархії (1772–1918 рр.). *Мовознавство*. 1997. № 1. С. 24–29.
2. Больман І. Мовні війни в Європі. Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин. Київ: К.І.С., 2007. 280 с.
3. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие. *Новое в лингвистике*. Вып. VI. Москва, 1977. С. 25–60.
4. Вайнрайх У. Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования. Киев: Вища школа, 1979. 264 с.
5. Верещагин Е. М. Психологическая и методическая характеристика двуязычия (билингвизма). Москва: Изд. МГУ, 1969. 160 с.
6. Демченко В. Мовне середовище: екстралінгвістичний нарис про південь України. Херсон: Айлант, 2001. 200 с.
7. Жлуктенко Ю. О. Українсько-англійські міжмовні відносини. Українська мова у США і Канаді. Київ: Видавництво Київського університету ім. Т. Г. Шевченка, 1964. 168 с.
8. Жлуктенко Ю. О. Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики. Київ: Видавництво Київського університету ім. Т. Г. Шевченка, 1966. 135 с.
9. Кузнецова Т. В. Мова білінгвальної сім'ї у функціональному аспекті: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 1999. 203 с.
10. Матвеева Н. Р. Поняття білінгвізму та диглосії в сучасному мовознавстві. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський, 2017. Вип. 44. С. 228–232.
11. Соколова С. О. Критерії визначення типу білінгвізму за близької спорідненості мов. *Sociokultúrne aspekty v slovanských jazykoch...* Banská Bystrica: Univerzita Materja Bela. S. 155–164.
12. Соколова С. О. Об'єктивні та суб'єктивні критерії оцінювання білінгвізму: вплив територіального чинника. *Типологія та функції мовних одиниць*. 2015. Вип. 2(4). С. 218–229.

13. Соколова С. О. Регіональні особливості взаємодії мовних кодів за двомовного спілкування. *Українська мова*. 2017. № 3. С. 25–39.

14. Ставицька Л. О. Українсько-російська двомовність: соціопсихологічні та лексикографічні аспекти. *Дивослово*. 2001. № 11. С. 13–16.

15. Хауген Э. Языковой контакт. *Новое в лингвистике. Вып. 7. Социолингвистика*. Москва, 1975. С. 61–80.

16. Цар І. Проблема офіційної двомовності очима молодих російськомовних вихідців із Криму та Донбасу. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2019. № 5. С. 52–62.

17. Шевчук Ю. Мовна шизофренія. Quo vadis, Україно? Брустурів: видавництво Discursus, 2015. 60 с.

18. Bilaniuk L. Contested tongues: language politics and cultural correction in Ukraine. Ithaca, 2005. 230 p.

19. Dzięgiel E. Polszczyzna na Ukrainie. Sytuacja językowa w wybranych wsiach chłopskich i szlacheckich. Warszawa: Wydaw. Naukowe Semper, 2003. 187 s.

20. Krasowska H. Mniejszość polska na południowo-wschodniej Ukrainie. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy. Instytut Slawistyki PAN, 2012. 434 s.

21. Levchuk P. Trójjęzyczność ukraińsko-rosyjska-polska Ukraińców niepolskiego pochodzenia. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2020. 299 s.

22. Lipińska E. Język ojczysty, język obcy, język drugi. Wstęp do badań dwujęzyczności. Kraków, 2003. 148 s.

Запитання та завдання до теми

✓ Які явища зараховують до внутрішніх та зовнішніх чинників розвитку мови? Які різновиди взаємодії мов виокремлюють? Що таке субстрат і суперстрат?

✓ Які чинники можуть зумовлювати мовну інтерференцію? Які різновиди мовної інтерференції належать до основних?

✓ У чому полягає різниця між білінгвізмом та диглосією? Наведіть кілька прикладів згаданих явищ.

✓ Які різновиди білінгвізму традиційно виокремлюють у сучасній лінгвістиці?

✓ Визначте переваги та недоліки одномовності-двомовності-багатомовності.

✓ Як у лінгвістиці традиційно розуміють поняття «мовний код» та «мовний субкод»? Які основні ознаки мовного коду?

✓ Наведіть кілька прикладів міксування та перемикання мовного коду.

✓ Що таке «мовна шизофренія»? Чим породжене згадане явище, які його механізми та вияви?

4. Мови в сучасному глобалізованому світі

1. Міжнародні та глобальні мови.
2. Українська мова у глобалізаційних процесах.
3. Глобалізація та автохтонізація української мови.
4. Боротьба чужого та питомого в сучасній українській мові.
5. Українська мова в інтернеті та соціальних мережах.
6. Мовна ситуація.
7. Соціолінгвістичні аспекти мовних конфліктів.

Рекомендована література

1. Ажнюк Б. М. Європейські засади мовної політики. *Мовознавство*. 2016. № 2. С. 3–14.
2. Ажнюк Б. М. Мовна єдність нації: діаспора й Україна. Київ: Рідна мова, 1999. 450 с.
3. Ажнюк Б. М. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 48–54.
4. Балабуха К. Мовна ситуація на Харківщині. *Державність української мови і мовний досвід світу*. Київ, 2000. С. 139–145.

5. Білоконенко Л. А. Українськомовний міжособистісний конфлікт: стилістика, моделі комунікації, запобігання. Кривий Ріг, 2019. 186 с.
6. Гак В. Г. Языковая ситуация во франкоязычных странах. *Язык. Культура. Этнос*. Москва: Наука, 1994. С. 130–140.
7. Данилевська О. М. Мовна ситуація в загальноосвітніх навчальних закладах України (за результатами соціолінгвістичного дослідження). *Записки з українського мовознавства*. Вип. 24. Т. 2. Одеса, 2017. С. 28–43.
8. Данилевська О. М. Українська мова в українській школі на початку ХХІ століття. Київ: Видавництво «Києво-Могилянська академія», 2019. 364 с.
9. Масенко Л. Т. Мова і суспільство: постколоніальний вимір. Київ: КМ Академія, 2004. 164 с.
10. Масенко Л. Т. Мовна ситуація України: соціолінгвістичний аналіз. *Мовна політика та мовна ситуація в Україні. Аналіз і рекомендації*. Київ, 2008. С. 96–131.
11. Масенко Л. Т. Мовний конфлікт в Україні: шляхи розв'язання. *Українська мова*. 2018. № 2. С. 20–35.
12. Матвеева Н. Р. Мовна ситуація в столиці в другій половині ХІХ ст. *Мовознавчий вісник*. Вип. 24–25. Черкаси, 2018. С. 106–113.
13. Матвеева Н. Р. Мовна ситуація Києва (на матеріалі фокус-групових опитувань 2017 року). *Studia Philologica*. Київ, 2017. Вип. 9. С. 166–171.
14. Матвеева Н. Р. Сучасна мовна ситуація (на матеріалі масового опитування 2017 року). *Мова: класичне — модерне — постмодерне: збірник наукових статей*. Київ, 2017. Вип. 3. С. 52–59.
15. Мацюк Г. П. До типології мовних ситуацій в історичній соціолінгвістиці. Мовна ситуація на Холмщині та Підляшші в 1815–1915 рр. *Мовознавство*. 2021. № 3. С. 25–42.
16. Соколова С. О. Дослідження мовної ситуації як міждисциплінарна та міжвідомча проблема. *Українська мова*. 2018. № 1. С. 3–16.
17. Соколова С. О. Мовна ситуація: погляд зовні. *Українська мова*. 2012. № 4. С. 3–17.

18. Соколова С., Данилевська О. Мовна ситуація в школах України. *Українська мова*. 2018. № 3. С. 3–27.
19. Соколова С. О, Залізник Г. М. Особливості сучасної мовної ситуації України у дзеркалі соціології та соціолінгвістики. *Українська мова*. 2018. № 2. С. 3–19.
20. Ставицька Л. Мовна ситуація в Україні очима американського філолога. *Українська мова*. 2007. № 1. С. 106–110.
21. Степанов Е. Н. Норма городского койне. *Русский язык сегодня*. 4. *Проблемы языковой нормы*. Москва, 2006. С. 506–518.
22. Тараненко О. О. Мовна ситуація і мовна політика часів «перебудови» та державної незалежності України (кінець 80-х–90-ті роки). *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Opole, 1999. С. 35–66.
23. Тараненко О. Мовна ситуація та мовна політика в сучасній Україні (на загальнослов'янському тлі). *Мовознавство*. 2003. № 2–3. С. 30–55.
24. Тараненко О. Українська мова на сучасному етапі (кінець 1980-х-1990-ті роки): старі і нові проблеми. *Третій міжнародний конгрес україністів 26–29 серпня 1996 р.* Харків, 1996. С. 24–34.
25. Macias R. F. Language Politics and the Historiography of Spanish in the United States. *Language in Action: New Studies of Language in Society: Essays in Honor of Roger W. Shuy* / eds. Peyton J. K., Griffin P., Wolfram W. Cresskill NJ: Hampton Press, 2000. P. 52–83.
26. Zatovkahuk M. K sociolingvisticke situaci vychodoslovanskych jazykú // *Ceska slavistika*. 1993. *Ceske pfednášky pro XI. mezinarodni sjezd slavistu / E. Blahova a kol. (eds.)*. S. 299–303.

Запитання та завдання до теми

- ✓ Як глобалізаційні процеси впливають на розвиток української мови? Цей вплив, на вашу думку, позитивний чи негативний?
- ✓ Які мовні явища свідчать про глобалізацію чи автохтонізацію української мови на сучасному етапі її розвитку?

✓ Стисло схарактеризуйте пуризм в українській мові. Які мовні явища породжені пуристичними тенденціями посттоталітарної української мови?

✓ Стисло схарактеризуйте стан і статус української мови в інтернеті та соціальних мережах. Які чинники визначають цей стан і статус?

✓ Як у лінгвістиці розуміють поняття «мовна ситуація»? Які критерії покладені у класифікацію мовних ситуацій?

✓ Які чинники визначають мовні конфлікти? Чи є мовний конфлікт(и) в сучасній Україні?

5. Мовна політика як об'єкт соціолінгвістики

1. Мовне будівництво та мовне планування.
2. Мовне законодавство європейських країн.
3. Мовна політика в СРСР.
4. Русифікація та денаціоналізація.
5. «Новояз» тоталітарного міста.
6. Особливості мовної політики сучасної України та її реалізація в містах.
7. Сучасна українська мова: стан і статус.
8. Мови національних меншин в Україні.
9. Законодавство про мову та його реалізація в Україні.

Рекомендована література

1. Ажнюк Б. М. Мовна політика: європейські критерії і Україна. *Українське мовознавство*. 2019. Вип. 1 (49). С. 9–31.

2. Бестерс-Дільгер Ю. Регіональна мовна диференціація України: ознаки стійкості і змін (на матеріалі всеукраїнського опитування 2013 року). *Мова і суспільство*. 2014 Вип. 5. С. 70–78.

3. Губенко Д. Сучасна мовна політика Балтійських держав. *Державність української мови і мовний досвід світу*. Київ, 2000. С. 30–52.

4. Данилевська О. М. Мовна політика Центральної Ради, Гетьманату та Директорії УНР. Київ, 2009. 176 с.

5. Дзюба І. М. Інтернаціоналізм чи русифікація? Київ: Видавничий дім «КМ Academia», 1998. 276 с.
6. Кубайчук В. Хронологія мовних подій в Україні: зовнішня історія української мови. Київ: К. І. С., 2004. 176 с.
7. Кулик В. М. Мовна політика в багатомовних країнах. Закордонний досвід та його придатність для України. Київ: Дух і літера, 2021. 312 с.
8. Куць О. М. Мовна політика в державотворчих процесах України. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004. 275 с.
9. Куць О. М., Заблоцький В. В. Мовна політика в Україні: аналіз та впровадження: Монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. 300 с.
10. Лизанчук В. Навічно кували кайдани: Факти, документи, комент. про русифікацію в Україні. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1995. 415 с.
11. Марусик Т. Правові аспекти мовної політики Франції. *Державність української мови і мовний досвід світу*. Київ, 2000. С. 37–42.
12. Масенко Л. Т. Конфлікт мов та ідентичностей у пострадянській Україні. Київ: КЛЮ, 2020. 175 с.
13. Масенко Л. Т. Мова радянського тоталітаризму. Київ: Клію, 2017. 239 с.
14. Мацюк Г. П. Прикладна соціолінгвістика: питання мовної політики. Львів, 2009. 212 с.
15. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: аналіз і рекомендації / за ред. Ю. Бестерс-Дільгер. Київ, 2008. 363 с.
16. Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ: збірник наукових праць. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 687 с.
17. Національний склад населення та його мовні ознаки. Статистичний бюлетень. Ужгород, 2003. 86 с.
18. Прадід Ю. Д. Мовна політика Центральної Ради. *Українська мова*. 2002. № 3. С. 15–22.

19. Скляр В. М. Етномовний склад населення Харківської області: за матеріалами Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Харків: А. М. Панов, 2019. 640 с.
20. Скляр В. М. Етномовні процеси в просторовому вимірі України: 1989-2001 рр. Харків, 2009. 546 с.
21. Смаль-Стоцький Р. Українська мова в советській Україні. Нью-Йорк; Торонто; Сідней; Париж, 1969. 336 с.
22. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду: документи і матеріали / упор. Л. Масенко, В. Кубайчук, О. Демська-Кульчицька. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 399 с
23. Фішман Дж. Не кидайте свою мову напризволяще. Приховані статусні наміри в корпуснопланувальній мовній політиці. Київ: К. І. С., 2009. 196 с.
24. Чапленко В. Мовна політика більшовиків на Україні в 1950-60-х рр. Чикаго, 1974. 216 с.
25. Чикут В. Мовно-національний портрет Закарпаття. *Мова і суспільство*. 2014. Вип. 5. С. 79–85.
26. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): стан і статус. Чернівці: Рута, 1998. 207 с.
27. Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Мова, культура, влада. Київ: Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, 2000. 286 с.
28. Blommaert J. Language planning as a discourse on language and society: The linguistic ideology of a scholarly tradition. *Language Problems & Language Planning*. 1996. Vol. 20. P. 199–222.
29. Brown N. Status language planning in Belarus: An examination of written discourse in public spaces». *Language Policy*. 2006. Vol. 6. P. 281–301.
30. Cooper R. L. Language Planning and Social Change. Cambridge: Cambridge University Press, 1989. 188 p.
31. Haugen E. Linguistics and language planning. *Sociolinguistics*. Mouton, 1966. P. 159–190.
32. Hymes D. (ed.). Language in culture and society. New York, 1964. 764 p.

33. Moser M. Language Policy and Discourse on Languages in Ukraine under President Viktor Yanukovich. Stuttgart, 2013 506 s.

34. Solchanyk R. Language Politics in the Ukraine. *Sociolinguistic Perspectives in Soviet National Languages. Their Past, Present and Future* / Ed. by I. T. Kreindler. Berlin – New York – Amsterdam. 1985. P. 57–105.

35. Søvik M. B. Support, Resistance and Pragmatism: An examination of motivation in language policy in Kharkiv, Ukraine. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis, 2007. 354 p.

36. Shohamy E. Language policy: Hidden agendas and new approaches. New York: Routledge, 2006. 185 p.

37. Tauli V. Introduction to a Theory of Language Planning. Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1968. 227 p.

Запитання та завдання до теми

✓ Прокоментуйте, як у сучасній лінгвістиці розуміють поняття «мовне планування»? Визначте особливості й параметри мовного планування в УРСР та незалежній Україні.

✓ Стисло схарактеризуйте мовне законодавство європейських країн? Які із зазначених законодавчих положень можуть бути застосовані в українських реаліях?

✓ Стисло схарактеризуйте сутність поняття «мовна політика». Які основні складники цього явища? Як реалізували мовну політику щодо української мови в СРСР? Прокоментуйте особливості мовної політики незалежної України.

✓ Які факти свідчать про русифікацію української мови? Які найвиразніші особливості цього явища? Які заходи вживають у сучасній Україні, щоб позбутися русифікаційного спадку?

✓ Стисло схарактеризуйте мовне законодавство незалежної України. Як його зреалізовано і які переваги та недоліки цього явища?

✓ Стисло схарактеризуйте перспективи взаємодії української мови та мов національних меншин у сучасній Україні.

6. Мовна особистість як соціокультурний феномен

1. Поняття мовної особистості. Мовна поведінка.
2. Мовний портрет. Мовний портрет міського жителя.
3. Типологія мовних особистостей. Вікові, статеві, статусно-рольові аспекти мовних особистостей.
4. Українська мова як об'єкт свідомого вибору мовця.
5. Вікові, гендерні та статусні особливості мовлення міського жителя.
6. Український студент як мовна особистість.

Рекомендована література

1. Бікова Н. М. Типи мовної поведінки в мультилінгвальної ситуації : дис... канд. філол. наук: 10.02.15 / Ізмаїльський держ. гуманітарний ун-т. Ізмаїл, 2006. 197 с.
2. Бовсуновська М. А. Особливості мовної поведінки мешканців північного регіону України. *Scientific Research Priorities – 2018: theoretical and practical value*. Vol. 3. 2018. С. 102–104.
3. Бурда Т. М. Мовна поведінка особистості в умовах українсько-російського білінгвізму (молодіжне середовище м. Києва) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2002. 201 с.
4. Велика А. Українська мова в студентському середовищі м. Одеси (за матеріалами анкетування). *Мова і суспільство*. 2012. Вип. 3. С. 251–256.
5. Карасик В. И. Язык социального статуса. Москва: Высшая школа, 1991. 495 с.
6. Корновенко Л. В. Мовний портрет м. Черкаси: сфера обслуговування. *Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки*. 2007. Вип. 116. С. 3–10.

7. Кудрейко І. О. Соціолінгвістичний портрет малих міст Донеччини : автореф. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Донецьк, 2011. 17 с.

8. Марчук Л. Мовний портрет інтелігента – мешканця Кам'янця-Подільського. *Мова і суспільство*. 2010. Вип. 1. С. 181–188.

9. Матвєєва Н. Мовна поведінка столичних держслужбовців. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2019. № 5. С. 39–50.

10. Селігей П. О. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 118 с

11. Соколова С. О. Мовна поведінка українськомовних українців: ситуаційні особливості. На сторожі слова: збірник наукових праць на пошану професора Василя Грещука. Івано-Франківськ, 2019. С. 353–365.

12. Соколова С. О. Основні типи мовної поведінки киян (за даними анкетування). *Українська мова*. 2013. № 2. С. 38–55.

13. Соколова С. О., Масенко Л. Т., Труб В. М., Данилевська О. М., Руда О. Г. Типи мовної поведінки в сучасному слов'янському білінгвальному мегаполісі. *Слов'янські обрії*. Вип. 6. Ч. 1: *Мовознавство. Доповіді XV Міжнародному з'їзду славістів (м. Мінськ, Білорусь, 20–27 серпня 2013)*. Київ, 2013. С. 173–196.

14. Ставицька Л. О. Гендер: мова, свідомість, комунікація. Київ: КММ, 2015. 440 с.

15. Шумарова Н. П. Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму. Київ: Київський державний лінгвістичний ун-т, 2000. 283 с.

Запитання та завдання до теми

✓ Як у сучасній лінгвістиці розуміють термін «мовна особистість»? Які параметри мовної особистості можна виділити?

✓ Які типи мовної поведінки традиційно виокремлюють? На яких критеріях ґрунтується таке виокремлення?

✓ Чим відрізняється мовлення містянина від мовлення селянина?

- ✓ Чому останнім часом актуалізовано проблему свідомого вибору мови? Які соціальні чинники впливають на свідомий вибір мови?
- ✓ Які елементи формують мовний портрет представника певної соціальної групи?
- ✓ Які типи мовної особистості традиційно виокремлюють у лінгвістиці? На яких критеріях ґрунтується таке виокремлення?

Розділ 3. Соціальні діалекти в системі національних мов

1. Арго, жаргон та сленг як мовні явища.

1. Арго, жаргон, сленг як мовні явища: основні ознаки, стан і статус, проблема розмежування.
2. Загальна характеристика українських соціальних діалектів.
3. Українські професійні соціолекти.
4. Сленг у мовній системі: функціонування та перспективи розвитку.
5. Типи та способи української соціолектної номінації.

Рекомендована література

1. Аркушин Г. Арго лаборів. *Slavia orientalis*. Kraków, 2002. Т. XLI, № 3. С. 447–471.
2. Береговская Э. М. Молодежный сленг: формирование и функционирование. *Вопросы языкознания*. Москва, 1996. № 3. С. 32–41.
3. Вальтер Х., Мокиенко В. Социолекты в славянском языковом пространстве. *Смоленский гуманитарный университет. Университетский вестник*. Смоленск, 2004. № 6. С. 54–75.
4. Глухова М. А. Метафоризация в арго: дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Тверской государственной университет. Тверь, 2003. 214 с.
5. Горбач О. Арго в Україні. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2006. 688 с.
6. Горбач О. Арго на Україні: Зібрані статті. Мюнхен: [б. в.], 1993. 360 с.

7. Грабовий П. М. Український молодіжний сленг: сучасна картина світу. Київ; Умань: ПП Жовтий, 2010. 220 с.
8. Дзендзелівський Й. О. Арго нововиживівських кожухарів на Волині. *Studia slavica. Academiae scientiarum hungaricae*. Budapest, 1977. Т. XXIII, f. 3–4. pp. 289–333.
9. Дзендзелівський Й. Про арго українських ремісників (колківське кравецьке арго на Волині). *Збірник за філологію і лінгвістику*. Нови Сад, 1986. Т. 29/1. С. 286–305.
10. Глик Т. Соціальні варіанти мови та їх термінологічне окреслення. *Мовознавчі дослідження : збірник наук. праць*. Донецьк, 2000. С. 67–73.
11. Кестер-Тома З. Стандарт, субстандарт, нонстандарт. *Русистика*. Берлін, 1993. № 2. С. 15–31.
12. Липатов А. Т. Сленг как проблема социолектики. Москва, 2010. 318 с.
13. Маковский М. М. Английские социальные диалекты (онтология, структура, этимология). Москва: Высшая школа, 1982. 136 с.
14. Матюшенко Е. Е. Современный молодежный сленг: формирование и функционирование : дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Волгоград, 2007. 188 с.
15. Нелюба А. Тенденції в арготичному словотворенні і засоби їх втілення. *Зб. наук. праць Полтавського держ. пед. університету ім. В. Г. Короленка*. Вип. 4. Серія “Філологічні науки”. Полтава, 2001. С. 105–112.
16. Ондрус П. К вопросу о характеристике и классификации социальных диалектов. *Вопросы языкознания*. Москва, 1975. № 5. С. 110–113.
17. Ретинская Т. И. Социолингвистический и функционально-стилистический анализ французских профессиональных арго. Орел, 2012. 284 с.
18. Соболева И. А. О семантико-понятийной соотнесенности и “конкуренции” понятий арго – жаргон – сленг – социолект. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. Луганськ, 2013. № 24 (283). С. 24–31.

19. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. Київ: Критика, 2005. 464 с.
20. Хомяков В. А. Введение в изучение сленга – основного компонента английского просторечия. Вологда: Изд-во ВГПИ, 1971. 184 с.
21. Шевельов Ю. Українське слово *вантаж* і проблема “арготичних суфіксів”. *Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія*. Харків, 1995. Т. 4. С. 131–146.
22. Calvet L.-J. *L'argot*. Paris: PUF, 1999. 127 p.
23. Chapman R. L. *American Slang*. New York: Harper & Row, Publishers, 1987. 499 p.
24. Coleman J. *A History of Cant and Slang Dictionaries*. Vol. I–IV, Oxford: Oxford University Press. 2004–2010.
25. Coleman J. *The Life of Slang*. Oxford: Oxford University Press, 2012. 354 p.
26. Dauzat A. *Les Argots: Caractères. Evolution. Influence*. Paris: Delagrave, 1946. 189 p.
27. *Global English Slang. Methodologies and Perspectives*. Ed. by J. Coleman. London: Routledge, 2014. 256 p.
28. Kluge F. *Rotwelsch. Quellen und Wortschatz der Gaunersprache und der verwandten Geheimsprache*. Strassburg, 1901. 520 s.
29. Partridge E. *Slang Today and Yesterday*. London: Routledge and Kegan Paul, 1972. IX, 476 p.
30. Partridge E. *A dictionary of slang and unconventional English*. New York: Macmillan Publishing Co., 1984. XXIX, 1400 p.
31. Sainéan L. *L'argot ancien*. Paris: H. Champion, 1907. 350 p.

Запитання та завдання до теми

- ✓ Які критерії лежать в основі розрізнення арго, жаргону та сленгу?
- ✓ Які основні підходи до поняття «арго» в західноєвропейському та слов'янському мовознавстві? Чим, на вашу думку, спричинені розбіжності в потрактуванні цього мовного явища?

✓ Як розуміють поняття «сленг» у сучасній лінгвістиці? У чому полягають переваги та недоліки різних підходів до цього мовного явища? Які основні ознаки сленгу як мовного явища?

✓ Визначте основні ознаки аргю (жаргону, сленгу) як мовного явища. Як такі ознаки пов'язані з особливостями відповідних соціальних груп?

✓ На яких критеріях ґрунтується розрізнення групових і корпоративних жаргонів?

✓ У чому полягають основні відмінності від професійною та соціолектною лексикою? Чи коректно зараховувати професіоналізми до соціальних діалектів?

✓ Які соціальні діалекти наявні в українській мові? У чому полягає різниця між діахронійними та синхронійними українськими соціолектами?

✓ Які джерела формування можна визнати за основні для українських соціальних діалектів? Чому одні з них переважають інші за частотністю та впливом на субстандартні системи?

✓ Які типи, способи та засоби номінування переважають в українських соціолектах? З чим пов'язане таке переваження?

✓ Які моделі семантичного номінування належать до основних в українських соціолектах?

✓ У чому полягають мовні та позамовні особливості семантичного номінування в соціолектних системах?

✓ Які способи та засоби соціолектного словотворення належать до типових та нетипових?

2. Соціолекти в національній мові незалежної України

1. Соціолекти та посттоталітарна українська мова.
2. Сленг як складник сучасної української неології та неографії.
3. Соціальні діалекти як репрезентанти сучасних соціальних груп.
4. Комунікативні та психологічні особливості вживання соціолектів.

Рекомендована література

1. Аркушин Г. Оніми в складі жаргонної лексики. *Acta onomastica*. Praha, 2006. № XLVII. S. 71–76.
2. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Сучасний жаргон і сучасне розмовне мовлення. *Наукові записки НАУКМА*. Київ, 2002. Т. 20. С. 14–18.
3. Карпець Л. А. Український спортивний жаргон: структурно-семантичний аспект: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2006. 194 с.
4. Миколенко Т. М. Гендерна специфіка сленгового мовлення. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія Мовознавство*. Тернопіль, 2004. Вип. 1(11). С. 145–149.
5. Нелюба А. М. Жаргоновий «жіночий» словотвір на тлі літературномовних інновацій. *Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. Харків, 2014. Вип. 38. С. 90–97.
6. Перший словник українського молодіжного сленгу / Укл. С. Пиркало. Київ: ВІПОЛ, 1998. 80 с.
7. Словник сучасного українського сленгу / Упор. Т. М. Кондратюк. Харків: Фоліо, 2006. 350 с.
8. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. Київ: Критика, 2005. 464 с.
9. Ставицька Л. Український жаргон. Словник. Київ: Критика, 2005. 496 с.
10. Старченко Я. С. Лексико-словотвірні інновації в жаргонах української мови (від середини 80-их років минулого століття) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. Дніпропетровськ, 2013. 220 с.
11. Таран О. Психолінгвальні чинники функціонування сленгових одиниць. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2013. № 2. S. 121–128.

12. Таран О. Фразеологічні одиниці українського загального сленгу в контексті проблем неології. *Słowo. Tekst. Czas XII. Frazeologia w idiolekcie i systemach języków słowiańskich / pod red. M. Aleksiejenki, H. Biłowus, M. Hordy, W. Mokijenki i H. Waltera. Szczecin – Greifswald, 2014. S. 351–357.*

Запитання та завдання до теми

✓ Яке місце посідають соціолекти у структурі лексико-фразеологічного фонду української мови посттоталітарної доби?

✓ Чому деякі мовознавці, аналізуючи сучасну українську мову, стверджують про її «жаргонізацію»? Наведіть кілька прикладів на користь такого твердження.

✓ Які суспільні чинники впливають на активне використання субстандартних одиниць у сучасному мовленні?

✓ Схарактеризуйте найтипівіші особливості сленгових елементів у сучасних лексико-словотвірних інноваціях. Чому, на вашу думку, зростає кількість сленгових одиниць серед українських неологізмів?

✓ Стисло схарактеризуйте лексикографічні розвідки, присвячені сучасним українським соціолектам. У чому полягають їхні переваги та недоліки?

✓ Схарактеризуйте зв'язок між сучасними соціальними групами та соціолектами, використовуваними в них. Які прикметні особливості таких соціолектів?

3. Стилiстичні функції соціолектизмів

1. Стилiстичні особливості соціальних діалектів.
2. Особливості використання соціолектизмів у художній літературі.
3. Жаргонізми та сленгізми у творчості сучасних українських письменників.
4. Жаргонізми та сленгізми в мові ЗМІ та реклами.
5. Експресивний потенціал соціолектної лексики

Рекомендована література

1. Береговская Э. М. Социальные диалекты и язык современной французской прозы: учебное пособие. Смоленск: Изд-во Смоленского пед. ин-та, 1975. 120 с.
2. Беляева Т. М., Хомяков В. А. Нестандартная лексика английского языка. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1985. 316 с.
3. Должикова Т. І., Зубова Т. П. Жаргонізми в мові творів Оксани Забужко. *Лінгвістика*. Луганськ, 2008. № 2. С. 173–177.
4. Елистратов В. С. Арго и культура. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1995. 232 с.
5. Калита И. В. Стилистические трансформации русских субстандартов, или книга о сленге. Москва, 2013. 240 с.
6. Калужинська Ю. Нові вияви жаргонної лексики на позначення негативних процесів у мові сучасної української публіцистики. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2016. № 4. S. 41–47.
7. Мартос С. А. Жаргонна лексика у публіцистичному дискурсі. *Науковий вісник ХДУ. Серія “Лінгвістика”*. Херсон : Вид-во ХДУ, 2009. Вип. ІХ. С. 348–351.
8. Навальна М. І. Жаргонізми в мові української преси. *Українське мовознавство*. Київ, 2008. Вип. 38. С. 147–152.
9. Навальна М. І. Нові функціональні вияви кримінального жаргону в мові сучасної української періодики. *Мовознавчий вісник*. Черкаси, 2010. № 11. С. 26–31.
10. Навальна М. І. Субстандартна лексика в мові сучасної художньої літератури. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Київ, 2012. № 24. С. 112–122.
11. Процик І. Р. Відображення мовної картини світу футбольних фанатів у художніх творах сучасних українських письменників. *Вісник*

Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство. Дніпропетровськ, 2017. Т. 25, вип. 23(1). С. 155–163.

12. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. Київ: Критика, 2005. 464 с.

13. Ставицька Л. Арготична лексика як засіб реалізації гумору та іронії в художній літературі 80-90 рр. ХХ ст. *Świat humoru*. Opole, 1999. С. 621–627.

14. Ставицька Л. О. Естетичний потенціал жаргонної лексики української мови. *Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного університету імені Григорія Сковороди*. Переяслав-Хмельницький, 2002. С. 184–189.

15. Ставицька Л. Мовностильові тенденції в художній прозі 90-х років. *Українська мова*. Opole, 1999. С. 153–169.

16. Столяр М. Ю. Молодіжний сленг у постмодерній українській прозі: прагмалінгвістичний аспект: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2018. 523 с.

17. Таран О. Сленгізми в рекламі. *Культура слова*. Київ, 2013. Вип. 78. С. 118–124.

18. Трач Н. Сучасна українська преса як джерело поповнення жаргонної лексики. *Мова і суспільство*. Київ, 2010. Вип. 1. С. 158–164.

19. Третяк Н. В. Жаргонна лексика в друкованих ЗМІ (номінативно-експресивна функція). Кам'янець-Подільський, 2012. 183 с.

20. Ускова А. И. Статус арго в английском языке и художественной речи : дисс. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Воронежский государственный университет. Воронеж, 2014. 174 с.

21. Химик В. В. Поэтика низкого, или Просторечье как культурный феномен. Санкт-Петербург: СПбГУ, 2000. 272 с.

22. Хорошева Н. В. Лексика социальных диалектов в аспекте народной смеховой культуры (на материале русского и французского языков). *Язык и культура*. Вип. 3. Т. 4. Киев, 2001. С. 292–298.

23. Хорошева Н. В. Смеховые архетипы французского и русского субстандарта. *Вестник Томского государственного университета*. 2010. № 334. С. 22–27.

24. Adams M. *Slang: The People's Poetry*. Oxford: Oxford University Press, 2009. 256 p.

25. Blake N. F. *Non-standard language in English literature*. London, 1981. 217 p.

Запитання та завдання до теми

✓ Визначте основні стилістичні особливості субстандартної лексики. Що, на вашу думку, передусім впливає на вибір соціолектизмів мовцями?

✓ Які функції виконують соціолектні одиниці в художніх текстах? Порівняйте ці функції з іншими маркованими лексичними одиницями, визначивши спільне та відмінне.

✓ Стисло схарактеризуйте кількох сучасних українських письменників щодо використання соціолектизмів у їхніх творах. Що впливає на активніший вжиток субстандартних одиниць у того чи того автора?

✓ Які мовні й позамовні чинники використання субстандартних одиниць у медійних текстах та рекламному дискурсі? Які функції виконують такі одиниці у згаданих текстах?

4. Соціолекти в системі міської комунікації

1. Національні соціолекти та мова міста.
2. Мова міських соціальних груп та субкультур.
3. Львівський балак і батярство.
4. Сленг як форма урбаністичної комунікації.

Рекомендована література

1. Горбач О. Львівські проступницько-тюремницькі арготизми (до 1930-х років). *Науковий збірник Українського Вільного Університету*. Мюнхен, 1983. Т. 10. С. 296–326.

2. Горбач О. Правопорушницькі східноукраїнські арготизми в дотичних словниках і в літературі перед І світовою війною. *Науковий збірник Українського Вільного Університету*. Мюнхен, 1974. Т. 8. С. 14–28.
3. Лексикон львівський: поважно і на жарт / Н. Хобзей та ін. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича, 2009. 672 с.
4. Макдэвид Р. Диалектные и социальные различия в городском обществе. *Новое в лингвистике*. Вып. VII. Социолингвистика. Москва, 1975. С. 363–381.
5. Мартос С. А. Жаргонні стилі спілкування в системі урбаністичних форм комунікації. *Materiály VIII mezinárodní vědecko-praktická konference “Vědecký průmysl evropského kontinentu – 2012”*. Díl 17. Filologické vědy. Historie: Praha: Publishing House “Education and Science”. S. 43–48.
6. Мартос С. А. Жаргонно-сленгові страти в міському спілкуванні. *Науковий вісник ХДУ. Серія “Лінгвістика”*. Херсон, 2013. Вип. XIX. С. 159–163.
7. Мартос С. А. Молодіжна субмова як структурна складова мови міста. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: Серія “Філологія”*. Харків, 2004. Вип. 42, № 632. С. 240–243.
8. Мартос С. А. Молодіжний сленг у мовленнєвій структурі м. Херсона: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 / Херсонський державний університет. Херсон, 2006. 244 с.
9. Мартос С. А. Соціолект молоді у мовленнєвому побуті міста. *Науковий вісник ХДУ. Серія “Лінгвістика”*. Херсон : Вид-во ХДУ, 2011. Вип. 14. С. 47–50.
10. Молодіжний соціолект міста Умані: словник / укл. П. М. Грабовий; за ред. Ю.Л. Мосенкіса. Київ; Умань: ПП Жовтий, 2009. 60 с.
11. Підкуймуха Л. М. Мова Львова або коли й батяри говорили. Київ: Кліо 2020. 328 с.
12. Bartol D. O warszawskiej gwarze studenckiej. *Współczesna polszczyzna. Wybór zagadnień*. Warszawa, 1981. S. 321–336.

13. Dawlewicz M. Słownictwo socjolektu młodzieży polskiego pochodzenia w Wilnie: na podstawie badań ankietowych. Warszawa, 2000. 156 s.
14. Dodson M., Saczek R. Dictionary of Cockney Slang and Rhyming Slang. 1972.
15. Gruchmanowa M. Mowa mieszkańców Poznania / Gruchmanowa M., Witaczek-Samborska M., Żak-Święcicka M. Poznań: Wyd. Poznańskie, 1986. 176 s.
16. Irving L. A. The City in Slang: New York Life and Popular Speech. New York: Oxford University Press, 1993. VIII, 307 p.
17. Sainéan L. Le langage parisien au XIX siècle. Paris: Ed. De Boccard, 1920. XVI, 590 p.
18. Seiffert-Nauka I. Dawny dialekt miejski Lwowa. Wrocław: Wyd. Uniw. Wrocławskiego, 1993. Cz. 1: Gramatyka. 172 s.
19. Timmermens A. L'argot parisien, Paris, 1892. XII, 318 p.
20. Trost P. O pražském argotisování. *Slovo a slovesnost*, r. 1, 1935. S. 106–108.
21. Wieczorkiewicz B. Gwara warszawska dawniej i dziś. Warszawa, 1966. 406 s.

Zapytання та завдання до теми

- ✓ Стисло схарактеризуйте поняття «мова міста». Які основні підходи до його потрактування? У чому полягають труднощі в осмисленні цього мовного явища?
- ✓ Чи можна стверджувати про наявність міських соціолектів? Які прикметні риси відрізняють їх від інших соціолектів?
- ✓ Стисло схарактеризуйте соціолектне мовлення українських міст з погляду діахронійно-синхронійного аналізу.
- ✓ У чому полягає феномен львівського балаку як елемента батярської субкультури? Визначте його найприкметніші мовні риси.
- ✓ Яке місце посідає сленг у сучасній урбаністичній комунікації? Які функції виконують сленгові одиниці у згаданому дискурсі?

Розділ 4. Місто як об'єкт лінгвістичних досліджень

1. Основні принципи й методи лінгвістичного дослідження міста

1. Загальні особливості вивчення мови міста.
2. Специфіка побутування мови в містах. Міське койне.
3. Типи мовних конфліктів. Мовні конфлікти в містах.
4. Вплив глобалізаційних процесів на мову сучасного міста.
5. Мовна ситуація в малих і великих містах.

Рекомендована література

1. Бовсуновська М. А. Мовна ситуація міста Житомира. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. Вип. 44. Кам'янець-Подільський, 2018. С. 60–66.

2. Гонтар М. Мовний конфлікт та мовна дискримінація у сфері торгівлі й послуг. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2019. № 5. С. 22–38.

3. Городское просторечие: проблемы изучения / отв. ред. Е. А. Земская, Д. Н. Шмелёв. Москва: Наука, 1984. 186 с.

4. Елистратов В. С. Язык старой Москвы: лингвоэнциклопедический словарь. Москва: Русские словари, 1997. 704 с.

5. Залізник Г., Масенко Л. Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній. Київ, 2001. 94 с.

6. Иванов В. В. Языки большого города. В. В. Иванов. *Лингвистика третьего тысячелетия*. Москва: Языки славянской культуры, 2004. С. 106–122.

7. Китайгородская М. В., Розанова Н. Н. Языковое существование современного горожанина: на материале языка Москвы. Москва: Языки славянских культур, 2010. 496 с.

8. Колесов В. В. Язык города. Москва: Либроком, 2009. 194 с.

9. Красильникова Е. В., Капанадзе Л. А. Лексика города. К постановке проблемы. *Способы номинации в современном русском языке*. Москва: Наука, 1982. С. 54–59.

10. Ларин Б. А. К лингвистической характеристике города (несколько предпосылок). *Б. А. Ларин. История русского языка и общее языкознание (избранные работы)*. Москва: Просвещение, 1977. С. 189–199.

11. Ларин Б. А. О лингвистическом изучении города. *Б. А. Ларин. История русского языка и общее языкознание*. Москва: Просвещение, 1977. С. 175–179.

12. Макдэвид Р. И. Диалектные и социальные различия в городском обществе. *Новое в лингвистике. Вып. VII: Социолингвистика*. Москва: Прогресс, 1975. С. 363–381.

13. Мартос С. А. Місто як об'єкт лінгвістичного дослідження: підходи і напрями. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2007. Вип. VI. С. 133–137.

14. Миколенко Т. М. Мова міста: динаміка та сучасний етап вивчення. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип. 43(3). С. 77–82.

15. Муромцева О., Муромцев І. Українська мова у Харкові ХХ ст. *Мовознавство: Тези та повідомлення III Міжнародного конгресу українців*. Харків: Око, 1996. С. 18–23.

16. Осипов Б. И. Лексикографическое описание народно-разговорной речи современного города: теоретические аспекты / Б. И. Осипов, Г. А. Боброва, Н. А. Имедадзе, Г. А. Кривозубова, М. Л. Одинцова, А. А. Юнаковская. Омск, 1994. 144 с.

17. Палінська О. Класичний львівський регіолект і його сучасні інтерпретації. *Мова і суспільство*. 2010. Вип. 1. С. 174–180.

18. Прокуровская Н. А. Город в зеркале своего языка: на языковом материале г. Ижевска. Ижевск: Изд-во Удм. ун-та, 1996. 228 с.

19. Разновидности городской усной речи / под. ред. Д. Н. Шмелёва, Е. А. Земской. Москва: Наука, 1988. 260 с.

20. Сікора Г. Текст міста як лінгвістичний феномен. *Українська мова*. 2016. № 4. С.122–135.
21. Степанов Е. Н. Город в контексте научной лингвистической парадигмы. *Мова*. 2012. Вип. 17. С. 14–23.
22. Степанов Е. М. Мова міста як соціолінгвістична проблема. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2006. Вип. 38, ч. 2. С. 65–71.
23. Степанов Е. Н. Російське мовлення Одеси. Одеса: Астропринт, 2004. 496 с.
24. Язык современного города. Тезисы докладов международной конференции Восьмые Шмелевские чтения. Москва: ИРЯ РАН, 2008. 169 с.
25. Labov W. The social stratification of English in New York city. Washington, 1966.
26. Mehrsprachigkeit in der Stadtregion / hrsg. von Karl-Heinz Bausch. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann-Bagel GmbH, 1982. 464 s.
27. Schlobinski P. Stadtsprache Berlin: Eine Soziolinguistische Untersuchung. 1987. 299 s.

Запитання та завдання до теми

- ✓ Стисло схарактеризуйте основні підходи до вивчення мови міста. Якими соціолінгвістичними методами найчастіше оперують, аналізуючи мову міста?
- ✓ Поясніть сутність поняття «мовне койне». Чи коректно застосовувати це поняття до мови міста?
- ✓ Які ознаки можна визнати за основні для мови міста?
- ✓ У чому виявляється мовна ідентичність сучасного жителя міста?
- ✓ Як глобалізація впливає на розвиток українських міст? Які особливості цього впливу?
- ✓ Стисло схарактеризуйте мовну ситуацію в українських містах (вашому населеному пункті, обласному центрі та ін.).

2. Мовний ландшафт у структурі соціолінгвістичних досліджень

1. Мовний ландшафт як об'єкт соціогуманітарних досліджень.
2. Мовний ландшафт мегаполіса: складники, їхні функції та визначальні особливості, взаємодія таких складників.
3. Мовний ландшафт західно- та східноєвропейських, північноамериканських міст.
4. Зовнішня реклама в місті: соціолінгвістичний аспект.
5. Мовний ландшафт українських міст.

Рекомендована література

1. Белей Л. Л. Мовний ландшафт Закарпатської області України початку ХХІ ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Л. Л. Белей. Київ, 2012. 237 с.
2. Белей Л. Класифікація елементів мовного ландшафту. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. Луцьк, 2012. № 1(226). С. 10–16.
3. Белей Л. Соціолінгвістичне висвітлення терміна «мовний ландшафт». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2010. Вип. 23. С. 36–40.
4. Мартос С. А. Проблема дослідження мовного побуту міста. *Південний архів: Філологічні науки*. Херсон : Айлант, 2001. Вип. ІХ. С. 127–130.
5. Мацюк Г. П. Лінгвістичний ландшафт України як взаємодія мови та ідеології: минуле і сучасне. *Мова і суспільство*. 2017. Вип. 8. С. 71–82.
6. Олійник О. Ю. Термінологія опису мовного ландшафту у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві. *Термінологічний вісник*. 2013. Вип 2(1). С. 150–154.
7. Руда О. Г. Прецедентність як ознака мовного ландшафту Києва. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2016. № 2. С. 163–174.
8. Соколова С. О. Полілінгвальний мовний ландшафт міста в сприйнятті киян. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. Т. 48. С. 406–414.

9. Хентшель Г., Тараненко О. Мовний ландшафт Центральної України: українська мова, російська мова, «суржик». *Мовознавство*. 2015. № 4. С. 3–25.
10. Backhaus P. *Linguistic Landscapes: A Comparative Study of Urban Multilingualism in Tokyo*. Clevedon: Multilingual Matters, 2007. 158 p.
11. Ben-Rafael E., Shohamy E., Hasan Amara M., Trumper-Hecht N. *Linguistic Landscape as Symbolic Construction of the Public Space: The Case of Israel. Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters, 2006 P. 7–30.
12. Bever O. *Linguistic Landscapes of Post-Soviet Ukraine: Multilingualism and Language Policy in Outdoor Media and Advertising* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://repository.arizona.edu/handle/10150/194464>.
13. Cenoz J., Gorter D. *Linguistic Landscape and Minority Languages. Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters, 2006. P. 67–80.
14. Edelman L. J. *Linguistic Landscapes in the Netherlands. A Study of Multilingualism in Amsterdam and Friesland*. Utrecht: LOT, 2010. 156 p.
15. Kreslins J. *Linguistic landscapes in the Baltic. Scandinavian Journal of History*. 28(3-4), 2003. P. 165–174.
16. Landry R., Bourhis R. *Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study. Journal of Language and Social Psychology*. 1997. № 1. P. 23–49.
17. Moch W. *Street art i graffiti. Litery, słowa i obrazy w przestrzeni miasta*, wydawnictwo uczelniane wyższej szkoły gospodarki. Bydgoszcz, 2016. 298 s.
18. Pavlenko A. *Language Conflict in Post-Soviet Linguistic Landscapes. Journal of Slavic Linguistics*. 2009. Vol. 17. № 1–2. P. 247–274.
19. Pavlenko A. *Linguistics Landskape of Kyiv, Ukraine: a Diachronic Study. Linguistic Landscape in the City*. Bristol, Buffalo, Toronto. 2010. P. 133–150.
20. Pavlenko A. *Transgression as the Norm: Russian in Linguistic Landscape of Kyiv, Ukraine. Minority Languages in the Linguistic Landscape*. Hampshire: Palgrave Macmillan. 2012. P. 36–57.

21. Rudnycky J. Lemberger ukrainische Stadtmundart (Znesinnja). Leipzig, 1943. 195 s.

22. Sciriha L., Vassallo M. Malta: A Linguistic Landscape. Malta: University of Malta, 2001. 251 p.

23. Sloboda M. State ideology and linguistic landscape: A comparative analysis of (post)communist Belarus, Czech Republic, and Slovakia. *Linguistic landscape: Expanding the scenery*. New York: Routledge, 2009. P. 173–188.

24. Zabrodskaja A. Linguistic landscape in post-Soviet Estonia: Linguamosaic of Russian, Estonian, English, and Finnish. *Linguistic Landscapes workshop*. Siena, 2009. P. 33–65.

Запитання та завдання до теми

- ✓ Як у сучасній лінгвістиці розуміють поняття «мовний ландшафт»?
- ✓ Які складники мовного ландшафту можна виокремити і чому?
- ✓ Визначте основні особливості мовного ландшафту українських міст. Як у мовному ландшафті згаданих міст взаємодіють складники мовного ландшафту?
- ✓ Порівняйте мовний ландшафт українських міст із мовним ландшафтом європейських та північноамериканських міст.

3. Ономастичний простір українських міст

1. Міська офіційна та неофіційна топоніміка.
2. Змінювання міських назв: історія та сучасність.
3. Комунізація та декомунізація як способи позначити міський простір.
4. Ергономіка сучасних міст.
5. Міські антропоніми. Вибір імені в міському середовищі.

Рекомендована література

1. Галай О. Українська урбанонімія Закарпаття в ХХ–ХХІ ст.: ... дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Ужгородський нац. ун-т. Ужгород, 2008. 210 с.

2. Гримашевич Г. І. Урбанонімія Житомира в контексті декомунізації. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2016. № 2. С. 53–61.
3. Демська О. М. Політичний символізи топонімних практик міста. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2019. № 5. С. 5–21.
4. Демська О. М. Сучасний топонімний ландшафт України: між пам'яттю і спогадом. *Slavia Orientalis*. 2016. Vol. LXV (3). S. 601–611.
5. Мацюк Г. П. Про природу взаємодії мови та ідентичності в Україні (на матеріалі міського урбанімікону радянського та пострадянського періодів). *Україноцентризм наукового сумління. Збірник наукових праць на пошану професора Зеновія Терлака*. Львів: Ліга-Прес, 2014. С. 539–555.
6. Миколенко Т. М. Назви міських об'єктів у розмовному мовленні тернополян. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство*. Тернопіль : Вид-во ТДПУ, 2003. Випуск 1. С. 132–135.
7. Миколенко Т. М. Номінація осіб у мовленні жителів міста Тернополя. *Вісник Дніпропетровського національного університету. Серія: Мовознавство*. Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2003. Випуск 9. С. 170–174.
8. Немировська С. Перейменування вулиць м. Чернігова у світлі соціолінгвістики. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2020. № 6. С.
9. Степанов Е. Н. Факторы формирования одесской урбанотопонимии. *Записки з ономастики*. 2000. Вип. 4. С. 12–22.
10. Тахтаулова М. Ю. Топоніміка та ідеологія: зміни в топоніміці в перші десятиліття радянської влади [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPIPress/10775/1/vestnik_NPI_2014_25_Takhtaulova_Toponimika.pdf.
11. Титаренко А. А. Урбанонімія Кривого Рогу: структура, семантика, функціонування: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Дніпропетровськ, 2015. 20 с.

12. Хорошковатий О. В. Топоніміка міста Харкова (історія перейменувань) [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://korolenko.kharkov.com/kray/Horoshkovatyj.htm>.

13. Цар І. М. Неофіційні урбаноніми у молодіжному мовленні м. Києва. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ, 2016. Вип. 57. С. 391–397.

Запитання та завдання до теми

- ✓ Визначте основні особливості формування та розвитку міських назв. Які мотиваційні ознаки лежать в основі таких номенів?
- ✓ Порівняйте офіційну та неофіційну міську топоніміку. У чому полягають відмінності між ними?
- ✓ Проаналізуйте процес змінювання міських назв в українських містах. Які суспільні чинники впливали на нього?
- ✓ Стисло прокоментуйте явища декомунізації та деімперизації в міській топоніміці. Які прикметні риси згаданих явищ?

ЗАПИТАННЯ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Предмет та об'єкт соціолінгвістики, її основні напрями та галузі.
2. Соціолінгвістика та інші мовознавчі й немовознавчі дисципліни.
3. Урбанолінгвістика як галузь лінгвістичних учень. Предмет та об'єкт урбанолінгвістики, її основні завдання.
4. Методи збирання урбанолінгвістичного матеріалу.
5. Основні школи та напрями західноєвропейської соціолінгвістики.
6. Сучасна західноєвропейська соціолінгвістика.
7. Соціолінгвістика у США: загальна характеристика, чільні постаті.
8. Історія та сучасний стан славістичної соціолінгвістики.
9. Особливості соціолінгвістичних учень у Радянській Україні.
10. Соціолінгвістика незалежної України.
11. Соціальна і територіальна диференціація мови.
12. Соціолект, ідіолект.
13. Міське койне.
14. Мова українських соціальних мереж, особливості спілкування в інтернеті.
15. Піджини, креольські та змішані мови, суржик, трасянка.
16. Суржик та міський простір.
17. Стилєтворчі функції суржику в художньому та інших дискурсах.
18. Внутрішні й зовнішні чинники розвитку мов.
19. Мовна інтерференція, білінгвізм, диглосія.
20. Урбаністичні аспекти мовної інтерференції.
21. Мовний код. Міксування й перемикування коду.
22. Глобалізація та автохтонізація української мови.
23. Соціолінгвістичні аспекти мовних конфліктів. Типи мовних конфліктів.
24. Мовне будівництво й мовне планування.
25. Мовна політика в СРСР. Русифікація та денаціоналізація. Русифікація та денаціоналізація українських міст.
26. Особливості мовної політики сучасної України.
27. Законодавство про мову та його реалізація в незалежній Україні.

28. Сучасна українська мова: стан і статус (державна та загрожена мова). Мови національних меншин в Україні.
29. Мовна поведінка. Специфіка мовної поведінки українців.
30. Мовна поведінка жителів багатомовних та одномовних міст.
31. Поняття мовної особистості. Типологія мовних особистостей.
32. Мовний портрет. Вікові, статеві, статусно-рольові аспекти мовних особистостей.
33. Арго, жаргон, сленг як мовні явища.
34. Загальна характеристика українських соціальних діалектів.
35. Українські професійні соціолекти.
36. Сленг у мовній системі: функціонування та перспективи розвитку.
37. Основні джерела формування українських соціолектів.
38. Комунікативні та психологічні особливості вживання соціолектів.
39. Гендерні особливості українських соціолектних систем.
40. Національні соціолекти та мова українського міста.
41. мова сучасного українського міста.
42. Особливості використання соціолектизмів у художній літературі.
43. Жаргонізми та сленгізми у творчості сучасних українських письменників.
44. Українські соціолекти та національна сміхова культура.
45. Жаргонізми та сленгізми в мові сучасних українських ЗМІ.
46. Жаргони та сленг в українському рекламному дискурсі.
47. Ідеологія та мова. Ідеологічний дискурс.
48. Особливості побутування мови в містах.
49. Типи мовних взаємодій у міському просторі.
50. Вплив глобалізаційних процесів на мову сучасного міста.
51. Мовний ландшафт мегаполіса: складники, їхні функції та визначальні особливості, взаємодія таких складників.
52. Мовний ландшафт західно- та східноєвропейських, північноамериканських міст.
53. Вікові, гендерні та статусні особливості мовлення міського жителя.

54. Зовнішня реклама в місті: соціолінгвістичний аспект.
55. Міська офіційна та неофіційна топоніміка.
56. Мова міських соціальних груп та субкультур.
57. Міський фольклор окремих соціальних груп.
58. Типи варіювання мовленнєвих засобів у місті.
59. Старі й сучасні форми міського дозвілля і мовні практики.
60. Ідеологічний дискурс сучасного українського міста.

ЗРАЗОК ЗАВДАНЬ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Варіант 1

1. Дайте аргументовану відповідь на поставлене запитання (10 б.).
Які кроки можуть допомогти поширенню української мови на сході України?
2. Схарактеризуйте мовну ситуацію у вашому місті. Як її можна поліпшити?
3. Визначте соціолектизми в уривку. Поясніть причини та механізм переходу таких слів до розмовної лексики.
– ... Буза!.. Яке може бути “матеріальне становище педагогів” на засіданні педради?! І знов ось наливають... А це що? Що за є-р-р-р-унда?!
– Абсурд! Нічого подібного... Це дока-парень. До нього треба тільки підійти.
– Ні! Хлопець, можна сказати, “на ять”. Кругом шістнадцять. Хіба що на “мові” іноді балакає.
– Що за волинка, не розумію! Ша! Ти, гаде ползучий, сядь, – він жартома штовхнув Дробота, і той зарипів на стільці.
Проте Чернишов прекрасно розуміє: Терлецький – страшенний зух, він, безперечно, дуриць у чомусь невидимому його разом з юрвідділом і, правду кажучи, Терлецького давно б уже слід “розміняти”.
У мене, брат, в допрі – із чека на принудительних – паряться дві офіцерши. Ні до чого вони не здатні (аристократки) – от їх би до тебе за натурниць!..
(Б. Антоненко-Давидович «Смерть»).

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Знання студентів оцінювано в таких формах контролю: поточне оцінювання (опитування за темами вивченої дисципліни, самоконтроль, контрольна робота) та підсумковий контроль (письмова залікова робота).

Поточний контроль здійснювано впродовж усього семестру; він передбачає оцінювання знань студентів у межах практичних занять та контрольної роботи (сукупно – 60 балів). У межах поточного контролю основне значення мають вміння здобувача освіти самостійно осмислювати теоретичний мовний матеріал, рівень розуміння й засвоєння вивченого, ступінь реалізації усних і письмових мовленнєвих навичок під час розв'язування практичних завдань. У поточному контролі найперше зважено на правильність, логічність, обґрунтованість відповідей, здатність аналізувати, систематизувати, класифікувати навчальний матеріал, робити аргументовані й науково виважені висновки, висловлювати самостійні судження.

Практичні заняття	Контрольна робота	Загальна кількість
30 балів	30 балів	60 балів

Підсумковий контроль здійснювано, щоб оцінити рівень знань і навичок студентів на завершальному етапі вивчення навчальної дисципліни; форма підсумкового контролю – письмова робота, що містить 3 відкриті завдання (максимальна оцінка – 40 балів). Оцінюючи письмові роботи, додаткову увагу приділявано неточностям у формулюванні окремих мовознавчих термінів, особливостям відповідей (чіткість, логічність, послідовність). Загалом знання студентів оцінюють за такою шкалою:

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка	
	для чотирирівневої шкали оцінювання	для дворівневої шкали оцінювання
90–100	відмінно	зараховано
70–89	добре	
50–69	задовільно	
1–49	Незадовільно	не зараховано

Оцінка **«відмінно»** передбачає, що студент уповні засвоїв навчальний матеріал, дав вичерпні відповіді на поставлені практичні запитання, глибоко опрацював основні й додаткові джерела до курсу, уміє творчо та критично мислити, залучати набуті знання й навички до розв'язання конкретних професійних завдань, систематично впродовж навчання виконував усі завдання, виявив глибокі знання з вивченої дисципліни.

Оцінка **«добре»** передбачає, що студент досить логічно й повно відповів на більшість поставлених запитань, засвоїв увесь програмний матеріал, опрацювавши основну літературу, достатньо добре аналізував мовні явища, але припускався несуттєвих помилок у формулюваннях та відповідях.

Оцінка **«задовільно»** передбачає, що студент засвоїв навчальний матеріал не повні, знає лише його основний зміст, не досить логічно та аргументовано формулює його, відповідає неточно або неповно на поставлені запитання, опрацював тільки малу частину літератури до курсу, припускається багато помилок та огріхів у формулюваннях та відповідях.

Оцінка **«незадовільно»** передбачає, що студент не засвоїв навчальний матеріал або засвоїв його на досить низькому рівні, не вміє практично використовувати теоретичні та практичні положення дисципліни, аналізувати мовні явища, не може формулювати чіткі та логічні висновки щодо розглянутих питань, має дуже низьку культуру усного та писемного мовлення, припускається численних помилок у формулюванні та структурі відповідей і конкретних завданнях.

ЗМІСТ

Вступ	3
Структура курсу	6
Запитання до підсумкового контролю	49
Зразок завдань контрольної роботи	51
Критерії оцінювання знань студентів	52